

כל יצא תפס

207

ידבר נא עבדך דבר

באזני אדוני (מד יח)

(1) 216 222 224 225 226

מדוע בקש יהודה לדבר באזניו, ומה מלמדת אותנו התורה בבקשתו זאת?

אך הנה כל דבר שהאדם מדבר מתקבל לפי הטעמת קולו ותנועותיו בעת הדיבור. אם הוא משמיע את דבריו בנחת ובקול רך, סימן שהוא מדבר בשכל צלול, מתוך ישוב הדעת, כשהוא רגוע ושלו, ואם הוא מדבר מתוך כעס ובקול רם ועז, יאמר מה שיאמר, הוא עושה רושם כמתפרץ וחצוף, ואם הוא מדבר בקול חנוק, בתחנונים ואנחה, כשדמעות נגרות על לחייו, סימן שהוא מרוגש ואומלל.

זהו שאמר יהודה ליוסף ידבר נא עבדך דבר באזני אדוני, עתה, אחרי שאין לי עוד סיכויים להצטרף ע"י טענות משפטיות, אינני יכול לדבר עוד אמצעות מליץ שיתרגם את דברי בצורה יבשה וחסרת רגש. עתה אין לי

בדינה אלא להשמיע את דברי בעצמי באזני מי שתראה ותשמע באיזה צורה אני מבטא אותם, ותבחין את צדקתי מתוך הבעתם התנועתם, ודברי היוצאים מהלב יכנסו אל לבך.

והתורה מספרת לנו זאת, ללמדנו שמלכותא דרקיע כעין מלכותא דארעא, ולכן אינה דומה תפילה הנאמרת בצורה יבשה בלי להט ורגש, לתפלה הנאמרת בהתלהבות, בבכיה ותחנונים, שאז אפילו אם אין המתפלל ראוי שתתקבל תפלתו, השי"ת מתמלא עליו רחמים וממלא את בקשתו לפני משורת יו"ת, ומטעם זה אמרו חז"ל (אבות ב יג) וכשאתה מתפלל אל תעש תפלתך קבע וקריאה בעלמא, לא בלשון תחנונים כאדם המבקש רחמים. ברטנורא) אלא רחמים ותחנונים לפני המקום. (המגיד מדובנא ז"ל)

פשר דברי התנחומים שאומר יוסף לאחיו

ועתה אל תעצבו ואל יחר בעיניכם כי מכרתם אתי הנה כי למתתי שלחני אלֵהֶם לְפָנֵיכֶם.

(2) 216 222 224 225 226

לחמים - להיות לכם לחמים. (רש"י)

לכאורה דברי יוסף הצדיק בזה צריכים ביאור, מהו שאומר לאחיו "ועתה אל תעצבו ואל יחר בעיניכם כי מכרתם אותי הנה", הלא י"ב שנים היה שרוי יוסף בבית האסורים בצער, וכמו כן באו עליו כל מיני הרפתקאות ונסיונות עם אשת פוטיפר המרשעת, ומה שייך לומר להם שלא יעצבו כי למחיה שלחני אלוקים.

אילו היה נעשה משנה למלך מצרים ושליט על הארץ תיכף כאשר היה יורד למצרים, היו דבריו מובנים שניכר כי לכך שלחו ה' למצרים, אבל כיון שעברו עליו יסורים קשים ומאורעות נוראיים במשך י"ב שנה עד שנעשה למלך, כיצד בכלל אפשר לנחם אותם ולומר להם שלא יעצבו ולא יחר בעיניהם על הדבר.

|| הנראה לבאר בזה הנה לעיל בפרשת מקץ כתוב (מב ו): "ויוסף הוא השליט על הארץ הוא המשביר לכל עם הארץ ויבואו אחי יוסף וישתחוו לו אפים ארצה", והיינו שהכיר יוסף את אחיו כאשר הגיעו למצרים, משום שהוא בעצמו היה יושב ומשביר את המזון לכל הבאים לשבור אוכל.

|| אם נתבונן נבחין כאן לכאורה בקושי גדול, היכן מצינו דבר כזה,

(1)

משה (4)
משה

משה

מה, יב כי פי המדבר אליכם. פירוש, שרצונו היה להתאפק ולהביא באופנים האלה את יעקב [כמפורש במדרש], אך היה סבור שלא ירד, כי בחוץ אין רוח הקודש שורה. דרך כל זמן שנאבד יוסף לא שרתה עליו שכינה, שאין שכינה שורה מעצבות. אבל כיון שידוע ליעקב, מיד ישג רוח הקודש.

ושוב לא יצא לבא למצרים. לכן אמר "כי פי המדבר וכו'", כי ידוע מאמרם בתענית "על נהר כבר" (יחזקאל א, א) — אשר היה מכבר. ואם כן כיון ששרתה עליו שכינה בארץ ישראל שוב לא יפסיק אף בחו"ל. וזה אמר "כי פי המדבר", רצונו לומר בלשון רוח הקודש, כמו בארץ ישראל, ודו"ק.

או יאמר, שלא יעלה בדעתו שהוא נצרך לטובתו, היינו שאינו מכובד במצרים, כי יוסף היה עבד, ומבית האסורים יצא למלון, לכן לכבוד לו אם יבא יעקב הגדול בשמו לביחוסו — והוא נשיא אלקים — למצרים.

אבל לא חש לטובת אביו. לכן אמר אחרי הצעת דבריו הקודמים, שחש רק לטובתם, והנה עיניכם ראות וכו' פי המדבר" הוא רק "אליכם" — לטובתכם ולהצלחתכם הנמרצה. כי כבודי הוא במעלה ראשונה באשר לא יתכן להיות גדול מזה, וכן כבודי הוא בתכלית בכל מילי, והוא שלם מכל צד, לא יוסיפו בי מעלה, רק הוא לטובתכם, "ואליכם" דייקא ופשוט.

אשר השליט על הארץ, המלך בעצמו, הוא זה שמשביר לכל עם הארץ, הוא עומד כמו חנוני פשוט ומוכר אוכל לכולם, הרי דרכו של עולם הוא שהשליט יושב בארמונו ואילו פקידיו הרבים הם אלו שמחלקים את המזון, ומקיימים מצותו, מדוע איפוא יוסף בעצמו עמד לחלק את המזון לכל הבאים.

יסודי יוסף במצרים היו כדי שיבין ללב הנדכאים

אמנם ביאור הענין הוא שיוסף הצדיק הבין שהטעם שנתגלגל הדבר שישב "ב שנה בבית האסורים, היה בכדי שיראה את צערם של כל המסכנים, הנדכאים ושבורי הלב אשר יושבים בבית האסורים, בכדי שלאחר מכן כאשר יעמוד ויחלק את המזון לכל הבאים לשוב אוכל בשנות הרעב, ידע להכיר ולהתבונן בכל אחד כמה צערו וכמה צורכו, ומשום כך יוסף בעצמו חילק את המזון והתבואה לכולם, משום שהוא ישב בבית האסורים "ב שנה וידע והכיר בצערם של כל היושבים במקומות אלו והדומים להם.

לפי זה מבואר שגם אותם "ב שנה אשר ישב בבית האסורים היו חלק מן ה"כי למחיה שלחני אלוקים לפניכם", כיון שכל מטרתם היתה בכדי שידע ויכיר בצערם של כל החלשים והמסכנים, ולא יהיה רק שליט על כל ארץ מצרים, אלא יפתח את ליבו ויתחשב באותם שבורים ונדכאים, ולכן הוא היה המשביר לכל עם הארץ.

מיושב לפי זה היטב מדוע אמר יוסף הצדיק לאחיו "ועתה אל תעצבו ואל יחר בעיניכם", כיון שבאמת לא רק הזמן שנעשה שליט ומשנה למלך על כל ארץ מצרים היה לצורך המחיה, אלא אף "ב השנים שישב בבית האסורים היו לצורך המחיה ששלחו אלוקים לשם, ועל כן ניחם אותם יוסף ואמר להם "ועתה אל תעצבו ואל יחר בעיניכם כי מכרתם אותי הנה כי למחיה שלחני אלוקים לפניכם".

מסכת ה"ק

1 Do not be afraid of going down to Egypt. Nachmanides explains that the patriarchs maintained their sanctity, their Kedushas Yisrael, and were bound by Jewish law only while they lived in Canaan (Nachmanides on Lev. 18:25). For example, Jacob was permitted to marry two sisters while he was in Haran, but once he entered Canaan this was prohibited. Rachel, the second of Jacob's wives, therefore died upon his return to Canaan.

6 Jacob was afraid that if he left Israel and went down to Egypt, he would once again lose this Kedushas Yisrael. God therefore reassured Jacob that God Himself would accompany Israel during their long sojourn in Egypt, they would not lose their Kedushas Yisrael there. Indeed, not only would Jacob's family not lose their Kedushas Yisrael in Egypt, they would gain additional sanctity—because only in Egypt can the nation become a גויל, a great nation.

11 On his way to Haran, Jacob was assured by the Almighty that the land would be his after his return: I will give it to you and to your seed (28:13). Yet such a promise is not to be found in this prophecy revealed to Jacob on his way to Egypt. The Almighty merely told Jacob, I will go down with you to Egypt, and I will also bring you up (46:4), without promising him the land. This promise was not necessary, for an act done under coercion neither cancels rights nor generates obligations. Though Jacob and his children absented themselves from the Promised Land, their claims to the land were not undermined. They did not forfeit their ownership of the land because Jacob's departure from Canaan was, in the words of the Pesach Haggadah, "compelled by word of God." He did not leave voluntarily.

2

צאור סוסק

6 צאור סוסק

(כא) סימן מסר להם וכו'. ואם תאמר למה

וירא את העגלות (מ"ה ב"ז)

היה עוסק בפרשת עגלה ערופה כשהיה פורש⁹, אין לומר שכן אירע המעשה במקרה שלמד עמו בפרשת עגלה ערופה — אם כן מנא ידע יוסף שיזכור את מה שהיה עוסק עמו בפרשת עגלה ערופה, ויש מפרשים¹⁰ שכאשר היה יעקב מלווה את יוסף עד עמק חברון¹¹ היה אומר יוסף לאביו שיחזור לביתו ואל יטריח את עצמו, והשיב יעקב שמצוה גדולה היא בלוייה, שהרי מי שאין מלווה הוא שופך דם, כדכתיב בפרשת עגלה ערופה (נניס נל ו) "ידינו לא שפכו את הדם הזה ועינינו לא ראו", ודרשינן (פוטס מה:) וכי סלקא דעתך שיהיו זקני בית דין שופכי דמים, אלא לא פטרנוהו בלא לוייה, הא למדת מי שאינו מלווה כאילו שופך דם, וכל המתלווה אינו ניזק (פוטס מו:)¹². ולפיכך ידע יוסף שיעקב ידע שבפרשת עגלה ערופה פירש ממנו, שהרי יזכור ענין הלוייה שהיה מלווה אותו. ויראה שלכך שלח לו סימן זה, מפני שרמו לו שאיך יהיה ניזוק אחר שהיה מתלווה,

פירש⁹ שנתן לו סימנין במה היה עוסק כשפרש ממנו, בפרשת עגלה ערופה. על שום מה מסר יוסף סימן זה במה למר כשפירש, ולא הזכיר סימנים אחרים להוכיח ליעקב. נפרש על פי מעשה שהיה בוילנא בזמן הגר"א, באשה עגונה שעזבה בעלה אחר נישואיה, ונעלם מביתו. ולאחר שנים רבות בא אדם ואמר שהא הבעל שנעלם, ונתן סימנים ברורים היכן היתה החתונה, ומה היה וכו'. ואמרו זה להגר"א. אמר להם שבשבת יביאהו לבית-הכנסת ושם יאמרו לו לשבת במקום שישב פעם. ועשו כדבריו ולא ידע האיש, ונודע כי בן-בליעל הוא שרצה לרמות ולשקר. ואמר הגר"א כי כל הסימנים שנתן הרמאי אינם ראיה, כי יתכן שפגש פעם את הבעל האמיתי ומפיו נודע לו הכל. אבל על דבר שבקדושה היכן המקום בבית-הכנסת, לא נתן דעתו שצריך לברר אצל הבעל, כי הרשע לא יחשוב בעניני קדושה מטבעו.

וזה ששלח יוסף ליעקב סימן מובהק כי יוסף הוא ולא רמאי. כי מי שרמאי לא היה נותן דעתו לברר על תלמודו, היכן למד ובאיזה ענין. ויותר מזה רצה יוסף להראות ליעקב, שכל השנים עדיין הוא בצדקו, שהרי זכר לשלוח סימן מתלמודו שלמד עם יעקב, ואילו היה רשע לא היתה דעתו על סימנים אלו.

ו כל המתלווה אינו ניזק, לכך ידע יעקב שבאמת הוא¹²⁰ — שהוא חי:

9 ח' אג' אנו
10 סוסק אנו

לכל אדם, ולפיכך נחשב דבר זה כאלו שופכי דמים. ולכך אמר ידני לא שפכה את הדם הזה ועינינו לא ראו, לא בא לידני ולא פטרנוהו בלא מזונות, ולא ראינוהו ולא פטרנוהו בלא לוייה.

כי כל אשר הניחוהו ולא השגיחו עליו כאלו אין לו חלק בכלל, והרי מוציאין אותו מן הכלל בני אדם. ודבר זה נקרא שפיכת דמים, כאשר היו מבטלים כחו ואתרע מזליה.

[מו, ב] ואמרו ידני לא שפכו את הדם הזה ועינינו לא ראו (דברים כא, ז), וכי על לבנו עלתה שכינת דין שופכין דמים, אלא לא בא לידני ופטרנוהו בלא מזונות ולא ראינוהו והנחנוהו בלא לוייה. שכל שאינו מלווה כאלו שופך דמים. פירוש זה כי כח האדם הוא יותר כאשר הוא תוך כלל בני אדם, שאז יש לו כח הרבים, וכאשר האדם הוא יחיד נפרד יש לו כח פרטי, ואז פגעים פוגעים בו.

ולכך כאשר מלוין אותו כאלו נפרד מן הבריות, ואין מניחין אותו לצאת עד שעור מיל, או מה שהוא הלוייה שאי אפשר להם להיות תמיד עמו וצריכים להיות בביתם. וזה מורה כי מתחברים אליו, ואז יש לו חבור ודבוק למעלה גם כן עד שגם העליונים גם ה' יתברך מתלויים אליו בדרך. ואם מניחין אותו לצאת יחיד הרי נחשב יחיד, וכאלו אין לו שום שם בכלל הבריות, ואז פגעים שולטים עליו.

ולכך אמרו בסמוך שכל אשר מלוין אותו אינו [ניזוק], שהרי הלוייה מורה שהוא תוך הכלל, וכאשר הוא תוך הכלל אף העליונים מתלויים אליו עד שאינו ניזוק כאשר הוא תוך הכלל. אבל אם אין מלוין אותו וכאלו שופכין דמים, כי האמת הוא שהרי כל אדם תוך הכלל.

וכאשר מניחין אותו לצאת ואין מלוין אותו, הרי נוטלים ממנו כחו אשר יש לו

ו"יבך על צואריו עוד"

9 אג' אנו
10 סוסק אנו

"ויאסר יוסף מרכבתו ויעל לקראת ישראל אביו גשנה. וירא אליו ויפל על צואריו ויבך על צואריו עוד" (מ"ז, כ"ט). רש"י על אתר מביא מדרש אגדה שרק יוסף בכה ולא יעקב, מפני שיעקב היה עוסק במצות קריאת שמע. ועמדו המפרשים בתמיהה, וכי זה הזמן הראוי לקרוא קריאת שמע? ואפילו אם נאמר שהיה ענין גדול באותו זמן לקרוא, מדוע אם כן לא עשה זאת יוסף? תירוץ אחד על הנהגת יוסף, מבואר בשפתי חכמים, שמכיון שהיה יוסף עוסק במצות כיבוד אב ועוסק במצוה פטור מן המצוה

pe (10)

ובודאי לא היתה בכיית יוסף בכיה רגילה של אדם שפוגש את אביו אחרי הרבה שנים. אלא מסתמא כמו שמצינו בפגישת יוסף עם בנימין שהבכיה היתה על בתי מקדשות העתידין להחרב, כמו כן בכיית יוסף היתה על צרות ישראל העתידות להיות. ונראה לבאר שקריאת שמע של יעקב היתה נחמה לבכייית יוסף. הנה מעמד זה ליעקב אבינו, היה גילוי עצום בהשגחת הבורא. בין לילה התברר ליעקב שכל מה שקרה ליוסף בנו היה לטובת הצלת כלל ישראל. בגילוי זה התאחדו מדת הדין ומדת הרחמים להיות אחד, כלומר שאפילו מה שנראה כמדת הדין מקורו ממדת הרחמים של הקב"ה. וזהו מה שרמז יעקב אבינו באמרו 'שמע ישראל, ה'" - שהוא מדת הרחמים 'אלקינו' - שהוא מדת הדין 'ה' אחד' - שתיהן בין מדת הדין בין מדת הרחמים הם מה' האב הרחמן. ובזאת היתה גם נחמה לבכייית יוסף על החרבנות העתידות, שכל עוד שיש לאדם ראייה ברורה שהכל מדת הרחמים אין על מה לבכות. וזהו גם הכוונה כמה שאנו אומרים 'ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד', שכבוד ה' שהוא מדת הרחמים גם כן עמנו בגלות. ועל שם רעיון זה נקראו אנשי כנסת הגדולה כאשר החזירו עטרה ליושנה והראו איך שגם בגלות טמונות גדלותו וגבורתו של הקב"ה כמו שמבואר בחז"ל (יומא סט:).

ממילא היה פטור ממצות קריאת שמע. אמנם הט"ז (א"ח סימן ס"ו ס"ק א') הקשה מדוע גם יעקב לא היה נחשב כעוסק במצוה, שהרי היה עסוק במצות כבוד מלכותו (ובמו שמצינו על הפסוק ויתחזק ישראל וישב על המיטה שחלק כבוד ליוסף מחמת היותו מלך)? ואם כן קשה ממה נפשך, אם יוסף לא קרא 'שמע' מטעם 'עוסק במצוה', אז גם יעקב היה עוסק במצוה? ואם פטור זה לא שייך אצל יוסף, אז גם אצל יעקב לא היה שייך וצריך עיון.

ונראה לומר שקריאת שמע של האבות שונה מקריאת שמע שלנו. לאבות הקדושים לא היה חיוב מעיקר הדין לקרות שמע, ובפרט לפי דברי הרמב"ן (מלוות כ"ו ד"ה 'ולגראח אל') שהגם שקיימו האבות את התורה בבחינת "אינו מצווה ועושה" עיקר הקיום היה בארץ ולא בחוץ לארץ. אם כן יש לומר שאצל יעקב שהיתה בפגישה זאת גלוי שכינה חדש (שהרי עד עתה לא היתה שכינה עמו כיון שהיה בעצבות ואין השכינה שורה אלא מתוך שמחה) היה ראוי לקרוא פרשה ראשונה של 'שמע' שמסמלת את יחודו של ה' וקבלת עול מלכותו, כלומר שהיה יעקב עסוק בקיום פרשה ראשונה של שמע. מה שאין כן אצל יוסף לא היתה התחדשות בהשגחת ה' וביחודו, אלא אצלו היתה התחדשות במצות כבוד אב והתעסקותו במצוה זו היתה קיום של פרשה 'והיה אם שמע' שמסמלת קבלת המצוות. ולפי ביאור זה מובן הנהגת יעקב אבינו והנהגת יוסף הצדיק במעמד נפלא זה.

אמנם עדיין אם נעמיק יותר בדברי מדרש אלו, נראה שבקריאת שמע של יעקב טמון יסוד גדול בהשקפת החיים. הנה מעשיהם של צדיקים צריכים לימוד,

(י"ד) וילקט יוסף את כל הכסף וגו' ספר הכתוב זה וגמר הענין בכל הפרשה להודיע מעלות יוסף בחכמה בתבונה ובדעת³, וכי היה איש אמונים² שתביא כל הכסף בית פרעה, ולא עשה לעצמו * אוצרות כסף ומטמוני מסתרים בארץ מצרים או לשלחו לארץ כנען, אבל נתן למלך הבוסח בו כל הכסף וקנה לו את האדמה גם הגופות, ומצא בזה חזו גם כן בעיני העם כי השם הוא המצליח את יראיו:

(10)
א
כך

13
2 כ"ג
1 3

עצת ה' היא תקום

1 הנה כפי שמתאר הכתוב בסוף פרשת ויגש, אחר שתם כל הכסף במצרים, ואחר שהקנו כל המצרים את כל בהמתם ומקניהם בעבור לחם בשנה השנית, באו פעם נוספת ושאלו ללחם, וכתוב: "למה נמות לעיניך גם אנחנו ואדמתנו קנה אתנו ואת אדמתנו בלחם ונהיה אנחנו ואדמתנו עבדים לפרעה ותן זרע ונחיה ולא נמות והאדמה לא תשם. ויקן יוסף את כל אדמת מצרים לפרעה כי מכרו מצרים איש שדהו כי חזק עליהם הרעב ותהי הארץ לפרעה. ואת העם העביר אותו לערים מקצה גבול מצרים ועד קצהו" (בראשית מז, יט-כא).

2 והרמב"ן כתב (על פס' יד) שהאריכה התורה בכל ענין זה על קניית האדמה וגופם ובהמתם - "להודיע מעלות יוסף בחכמה בתבונה ובדעת, וכי הוא איש אמונים שהביא כל הכסף בית פרעה, ולא עשה לעצמו אוצרות כסף ומטמוני מסתרים בארץ מצרים, אבל נתן למלך הבוטח בו כל הכסף וקנה לו את האדמה גם הגופות". עכ"ל.

3 ואמנם יתכן לבאר גם באופן אחר, שהטעם במה שהאריכה התורה בכל ענין קניית האדמה וכו' ע"י יוסף, הוא מפני שהוא האמצעי שעל ידו באו בני ישראל למצרים ונשתעבדו שם, ונתגלגל קיום הנבואה שבברית בין הבתרים "גר יהיה זרעך בארץ לא להם". ונבאר את הדברים.

4 הנה בני ישראל במצרים היו אוכלוסיא בת מליוני בני אדם, שהרי ביציאת מצרים יצאו ששים ריבוא אנשים מבין עשרים לששים, וגם לדברי חז"ל רק חומש ממה שהיו קודם מכת החושך, וא"כ הוא דבר מפליא איך היו יכולים המצריים להשתעבד בעם כל כך עצום ורב, והתשובה היא: רק משום שבממלכת מצרים היה הכל ביד פרעה.

5 והנה הגורם לכך שמצרים נהפכה למלכות רודנית כך שכל הכח והעוצמה במצרים היו בידי פרעה, והכל היה שייך לפרעה, היה יוסף. שהרי מקודם היו שכבות אחרות בחברת מצרים, כמו חברת כהני הדת, ואף שהיתה לפרעה עוצמה רבה אבל עדיין כח כלכלי ופוליטי היו גם בידי אחרים. אך זה שהעביר יוסף את עם מצרים מעיר לעיר חזק את ידו ומעמדו של פרעה בדרך שלא היתה ענד זיקה בין חלקי האוכלוסיא למקומם, ולכן היה כל הכח נובע מהממשלה הלאומית שבראשה עמד המלך פרעה. ואמנם כונת יוסף בצעדים הללו היתה מפני שזהו האופן היותר מועיל להפיץ את האוכל בשנות הרעב כדי להציל את מצרים, אבל השגחת השי"ת כוונה ליצירת השלטון לשעבד את ישראל. הרי שיוסף במעשיו היה לא רק האמצעי להביא את ישראל למצרים, אלא שגם יצר את הכלים לאפשר את שיעבוד מצרים, והכל בהשגחה מלמעלה כדי לקיים את נבואת ברית בין הבתרים.